

YOSHLARDA LIDERLIK SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

M.Normatova

Annotatsiya: Ushbu maqola yoshlarda liderlik sifatlarini shakllantirishning ahamiyati, usullari va dolzarb muammolarini yoritadi. Liderlik – jamiyat va har qanday tashkilotning muvaffaqiyati uchun muhim ko'nikma bo'lib, yosh avlodda uni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Maqolada liderlik sifatlarini shakllantirishda ta'lim, tarbiya, ijtimoiy muhit va shaxsiy rivojlanishning o'rnini tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: yoshlar, liderlik, liderlik sifatlari, shaxsiy rivojlanish, ta'lim, ijtimoiy muhit, motivatsiya.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida yoshlarning kasbiy jihatdan tayyorlashga ularda boshqaruvchilik, liderlik kabi sifatlarni rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Shuningdek, yangilanib borayotgan ta'lim va jamiyat muhiti uchun talaba-yoshlardagi liderlik eng asosiy ahamiyatga molik qobiliyatlar sifatida qaralmoqda.

Respublikamizda yoshlarda liderlik qobiliyatini shakllantirish davlatimiz va jamiyatimiz rivojiga hissa qo'shadigan mutaxassislar etishtirishning muhim shartlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bugun O'zbekistonda yoshlarning ezgu maqsadlarini hayotga tatbiq etishlari uchun zarur barcha sharoitlar yaratilmoqda. Yoshlar muammolari davlat siyosati darajasida hal etilmoqda. 2017 yil 30 iyunda mamlakatimiz yoshlari hayotida yangi sahifa ochildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etildi, uning asosiy faoliyati yoshlarning barcha tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va amalga oshirishga qaratildi.

Yoshlar ittifoqi tomonidan yoshlar bilan ishlashda mutlaqo yangi, ilgari mavjud bo'lmagan mexanizmlar, metod va uslublardan foydalanishga harakat qilinmoqda. Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularda ijodkorlik, kreativlik

qobiliyatlarini yanada rivojlantirish maqsadida qator yangi loyihalar ishlab chiqilmoqda. Yangi yoshlar siyosatini qurishda mamlakatimiz Prezidentining shaxsan ishtirokini alohida ta'kidlash zarur. Davlat rahbari tomonidan yosh avlodni shakllantirishning dastlabki pallasida tarbiya masalalariga, boshlang'ich, o'rta va oliy ta'lim islohotiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yoshlarni yuksak axloq va intizomli qilib tarbiyalash, ularning sifatli ta'lim olishi va vatanparvarlik ruhida voyaga etishi mamlakat iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotining kaliti hisoblanadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlik va muvaffaqiyat asosidir.

Mamlakatimizda yoshlar jamiyatda o'z o'rnini topishida ularni jismonan baquvvat va aqlan barkamol qilib tarbiyalash, turli xavfxatarlardan asrashda jamoatchilik nazoratiga e'tibor qaratilib kelinmoqda. Jumladan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi" deb nomlangan ma'ruzasida yoshlar tarbiyasi masalasiga to'xtalib, quyidagi fikrlarni ilgari surdi: "Bunday keskin va tahlikali sharoitda biz ota-onalar, ustozmurabbiylar, jamoatchilik, mahalla bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarining qo'lga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini echish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu borada uyushmagan yoshlar bilan ishlashga alohida e'tibor qaratishimiz zarur." Bundan ko'rinadiki, yoshlarning ijtimoiy faollik pozitsiyasini oshirishda ularning ta'lim-tarbiyasiga ahamiyat qaratmoq lozim.

Mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari unda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ta'lim tizimi negizida kelajak avlod taqdiri, davlat va xalq manfaatlarini mujassam.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, taraqqiy etish yo'lida jadallik bilan davom etmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan qabul qilingan barcha qonun va qarorlar, farmon va farmoyishlar, avvalambor, mana shu yurt, xalq

hamda kelajak egalari bo'lgan yoshlarning farovon hayot kechirishlari uchunligini bilish muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizning taraqqiy etishi, xalqimizning farovon hayot kechirishida yoshlarning bilimi, dunyoqarashi va tarbiyasi alohida o'rin tutadi.

Yoshlarimiz, farzandlarimiz ongi, tafakkurini yot va zararli ta'sirlardan himoyalash, ichki dunyosini komillik sari yo'naltirish orqali bo'shliqlarni to'ldirish bugunning dolzarb masalalaridan biridir. "Nega deganda, biz farzandlarimizning ongi, dunyoqarashi asrlar davomida sinovdan o'tgan, yuksak ma'naviyat xazinasi bo'lgan jahon va milliy adabiyotimiz asosida emas, balki qandaydir shubhali, zararli axborotlar asosida shakllanishiga beparvo qarab turolmaymiz"¹.

Qaysi mamlakatda iste'dodli, fidoyi hamda ijodkor yoshlar qanchalik ko'p bo'lsa, o'sha erda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot ko'zga tashlanadi. Kelajagini o'ylagan davlat ijtimoiy hayotning barcha sohalarida ijodiy faoliyatga keng yo'l ochib beradi.

"O'zbekiston yoshlari - 2030" kontseptsiyasi loyihasida "kadrlarning turli xil salbiy vaziyatlarga chidamlilik va mojarolarni boshqarish kabi qobiliyatlarini shakllantirish maqsadida psixologik va sotsiologik testlar o'tkazish hamda ularni tegishli rahbar kadrlar zaxirasiga kiritish tizimini ishlab chiqish" vazifasi belgilanganligi yosh rahbarlarning ijtimoiy-psixologik kompetentligini yuksaltirishni talab etadi.²

Bugun O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev boshchiligidagi jamiyatning barcha sohalarida shiddatli o'zgarishlar davrini boshidan kechirmoqda. Ushbu davrda yosh, progressiv fikrlaydigan va salohiyatli kadrlarga katta e'tibor qaratilib, ular strategik muhim sohalarga jalb etilmoqda.

Mustaqillik davrida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratib kelingan. Bu borada mamlakatda keng faoliyat olib borayotgan O'zbekiston yoshlari ittifoqi faoliyatining asosiy maqsadi yoshlarni birlashtirish, sog'lom

¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент : Ўзбекистон, 2018.1-жилд. –529-бет.

² "Ўзбекистон ёшлари – 2030" концепцияси

turmush talablari asosida tarbiyalash, ularning manfaatlarini himoya qilish, yosh yigit-qizlarning o'z aql-zakovati, kuch-g'ayratini to'la namoyon etishi, jamiyatda munosib o'rin egallashlari uchun shart-sharoit yaratib berishdan iborat, deb belgilangan.³

Yoshlarda liderlik qobiliyatini shakllantirish davlatimiz va jamiyatimiz rivojiga hissa qo'shadigan mutaxassislar etishtirishning muhim shartlaridan biridir. Liderlik bu - maqsad va vazifalarga erishish yulida jamoadagi har bir kishining ijodiy kuch va energiyasini to'g'ri sarflashga yunaltirish hamda ruhlantirish uchun amalga oshiriladigan sa'y- harakatlar jarayoni. Liderlik qobiliyatini shakllantirib borish orqali yoshlarda boshqaruvchilik va rahbarlikni rivojlantirish bilan bir qatorda, mamlakatimiz taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shadigan kadrlar etishib chiqishiga zamin yaratish mumkin. "Yetakchi" so'zi ingliz tilidagi "leader" so'zining tarjimai – "boshchilik qiluvchi" ma'nosini anglatadi.⁴

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2019 yil 30 iyun – Yoshlar kuni munosabati bilan O'zbekiston yoshlariga yo'llagan bayram tabrigida quyidagilarni ta'kidlaydi: "Biz yoshlarning mamlakatimiz hayotidagi demokratik jarayonlarda faol ishtirok etishiga, ularning siyosiy va ijtimoiy salohiyatini oshirishga alohida e'tibor qaratishimiz lozim. Bu nafaqat yosh avlodning, balki butun xalkimiz manfaatlarini ta'minlashga katta hissa bo'lib qo'shiladi".⁵

Zamonaviy psixologiya fani o'z yutuqlari orqali, liderga xos fazilatlar tabiati va unga erishish yo'l-yo'riqlari haqida etarlicha ma'lumot bera oladi. Shu munosabat bilan liderga xos bo'lgan jihatlarni uch toifaga kiritishimiz mumkin:

- 1) jamoa manfaatlariga yo'nalganlik;
- 2) kasbiy mohirlik, har qanday muammoli vaziyatda qiyinchilikni o'z bo'yniga olish va ishni oxirigacha haletishda tashabbuskor bo'lish;
- 3) emotsional, hissiy jalb etuvchanlik xislatlari. Yuqorida sanab o'tilgan xislatlar majmuasining ketma-ketligi ham o'z mantiqiga ega. Shaxsdagi liderlik

³ Ўзбекистон Ёшлар иттифоқининг мақсад ва вазифалари. Электрон ресурс: <https://yoshlarittifoqi.uz/uz/menu/maqsad-va-vazifalar>

⁴ Қирғизбоев М. Сиёсатшунослик. –Т.: Янги авлод, 2013. 294-б.

⁵ Мирзиёев Ш. Ўзбекистон ёшларига байрам табриги. URL манзил: <https://president.uz/uz/2690>

qobiliyatlarini rivojlanishida, avvalo, oiladagi muhit kuchli ta'sirga ega. O'ziga ishonchi yuqori, keng fikrlaydigan, mulohazali nuqtai-nazarga ega, faol, izlanuvchan, qat'iyatli, tashkilotchilik sifatlarining shakllanishi oiladagi bola shaxsiga bo'lgan munosabatdan, unga beriladigan e'tibor va ishonchdan kelib chiqib shakllanadi. Oilada ota-ona va boshqa oila a'zolari tomonidan bolaning har bir fikrini hurmat qilib tinglanishi, munosabatlarini tahlil qilinishi va faoliyatiga e'tibor qaratilishi mustaqil fikrlashiga, o'ziga bo'lgan psixologik ishonchining yuzaga kelishiga imkon yaratadi.

Liderlik faoliyatida notiqlik, oratorlik qobiliyati eng birlamchi ta'sir vositasi sanaladi. Shaxsdagi liderlik fazilatlari ko'pincha jamoaviy muhitda namoyon bo'ladi. Ko'pchilik orasida o'zini tutishi, o'zgalar hulqi va faoliyatini nazorat qilishi, yetakchi, aniq fikrlarni bildirishi, jamoaviy muhitdan energiya olishi liderlikka xos xususiyatlarni ifodalaydi. Shu bois yoshlarni guruhlar orasida o'rganish, ulardagi ma'lum sifatlarni jamoa muhitida shakllantirish eng muhim imkoniyat sanaladi.

Farobiyning ta'kidlashicha, mukammal jamiyatda har bir tabaqa yaxlit ijtimoiy organizmning ajralmas qismi sifatida, o'zining muayyan funktsiyalariga ega bo'lib, go'yoki u vazifalarni bajarish uchun ixtisoslashgan. "O'zidan boshqalarga rahbarlik qilish, ularning baxt-saodatga erishuv darajasiga ko'tarish har kimning qo'lidan kelavermaydi. Kimda birovni baxt-saodatga erishtirish, zarur bo'lgan ish-harakat kabilarga ruhlantira olish qobiliyati bo'lmasa va bu ish-harakatni bajara olishga qudratsiz bo'lsa, bunday odam sira ham rahbar bo'la olmaydi".

Mashhur diplomat J.Boll qudratli davlat formulasini quyidagicha taklif etadi: "Resurslari va aholisining kontinental miqyosi Q ichki hamjihatligi va barqarorligining yukori darajasi Q kuchli liderlar".

Liderlik holati, odatda, guruhning norasmiy munosabatlar tizimida amalga oshadi. Biron-bir shaxsning lider darajasida tan olinishi unga hissiy yaqinlikni, uning ish bilan bog'lik bo'lgan qator fazilatlarini yuqori baholashni va ushbu shaxsning guruh manfaatlariga e'tiborini anglatadi. Lider - guruhning hamma

a'zolari tomonidan tan olingan shaxs. Liderning qadriyatlar tizimidagi asosiy jihati - guruh manfaatini har narsadan ustun qo'yish, doimo guruh oldiga qo'yilgan vazifani echishga sidqidildan kirishish va bu jarayonda jamoani safarbar eta olishidir.

Buyuk mutafakkir Yusuf Xos Hojib aytganidek, "Dunyoda ikki turli inson haqiqiy hisoblanadi: biri - o'rgatuvchi, biri - o'rganuvchi". Liderlik fazilatiga ega bo'lgan insonlar atrofida gilarining ham rivojlanishi uchun yangilik yaratib ilhomlantira oladi, shu bilan birga, doimiy harakatdagi izlanuvchi hisoblanadi.

Rivojlanayotgan davlatimizning bugungi va ertangi kuni bo'lgan yoshlar orasida liderlik sifatlarini rivojlantirish oldimizda turgan vazifalardan biridir. Liderlikning shakllanishi:

- inson hayotining dastlabki yillaridagi (maktabgacha ta'lim muassasasi va maktab) peshqadamlikning rivojlanishi;
- gumanitar fanlarga yo'naltirilgan ta'lim chuqur bilim uchun asos yaratadi;
- bilimlarni amalda qo'llash natijasida orttirilgan tajriba donolik sari etaklaydi;
- kasbiy va ruhiy tayyorgarlikning turli xil vaziyatlarda qo'llanishi tajribani boyitadi.

Lider quyidagilarni o'zida jamlaydi:

- boshliqdan farqli ravishda, yutuqlarni faqat o'ziniki deb hisoblamaydi, balki jamoani erishgan yutuqlari uchun mukofotlaydi, rag'batlantiradi;
- namunali do'st yoki hamkasb sifatida hurmatga sazovor bo'ladi;
- jamoa a'zolariga va voqeliklarga nisbata e'tiborli; yangi g'oyalarni qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantiradi;
- tizimli fikrlaydi va uzoqni ko'ra oladi.

Ma'lumki, har qanday guruh, tashkilot, jamoada, bo'linmada tan olingan obro'-e'tiborga ega bo'lgan shaxs mavjud bolib, u mazkur tashkilotning faoliyatiga bevosita ta'sir o'tkazadi, bu o'zini boshqaruv harakatlari sifatida namoyon qiladi. Buni Amir Temurning "Azmi qat'iy, tadbirkor, hushyor, mard va shijoatli bir kishi

mingta tadbirsiz va loqayd kishidan afzaldir”, degan fikri ham tasdiqlaydi. Bugungi kunda biz bunday shaxslarni liderlar deb ataymiz.

O'zbek tilining izohli lug'atida lider soʻzi inglizcha “leader” - yetakchi, boshliq, rahbar biror siyosiy partiya yoki tashkilotning rahbari, yo'lboshchisi ma'nolarini anglatadi.⁶

Liderlik (inglizcha: *leader* - yetakchi, boshlovchi soʻzidan) – umumiy bir ishni bajarishda boshqalarning yordami va haraktini birlashtiruvchi ijtimoiy ta'sir jarayoni.⁷

Lider qanday xususiyatlarga ega boʻlishi kerak? Yetakchilikning ya'ni liderlikning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- □ mas'uliyatli va qiyin qarorlarni qabul qilish qobiliyati, ular uchun tegishli javobgarlikni o'z zimmasiga olish istagi;
- □ shaxsiy manfaatlar uchun emas, balki odamlarning umumiy manfaatlari va manfaatlari haqida qayg'urish;
- □ odamlarni butunlay ixtiyoriy asosda boshqarish qobiliyati;
- □ xarizma va tabiiy ta'sir kuchiga ega bo'lish;
- □ guruh tomonidan etakchiga bo'lgan ishonch va kuchli hokimiyat mavjudligi;
- □ xatolarni tan olish qobiliyati va mag'lubiyat uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish, bundan shaxsiy xatolarni qidirish.

Bir qarashda liderlik rahbarlik kabi ko'rinishi mumkin. Qisman to'g'ri, ammo

ularning o'zaro farqli jihatlari mavjud.

Birinchidan, lider har doim parda ortida va o'z-o'zidan aniqlanadi, rahbar esa rasmiy ravishda tayinlanadi.

Ikkinchidan, rahbar u bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ma'lum bir guruh vakili bo'lib, yetakchi, aksariyat hollarda, guruhdan ajraladi.

Uchinchidan, liderning asosiy sohasi - bu shaxslararo munosabatlar, rahbar

⁶ O'zbek tilining izohli lug'ati. –T. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. 2013. 497-b.

⁷ Chemers M. (1997) *An integrative theory of leadership*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. ISBN 978-0-8058-2679-1

esa rasmiy munosabatlardir. Ammo rahbarning ixtiyorida juda ko'p tashqi ma'lumotlar mavjud, qonuniy sanksiyalarni qo'llash mumkin, ya'ni u rasmiy shaxs.

Ilmiy tilda guruhga kuchli va ta'sirchan ta'sir ko'rsatadigan rasmiy rahbar, ya'ni uning ta'siri pozitsiyaga bog'liq bo'lsa, "bo'ysunuvchilar" ga ta'sir qiladi. Norasmiy rahbar - bu kompaniyada egallagan joyidan qat'i nazar, yetakchilikni ta'minlaydigan shaxs. Uning harakatining mohiyati ijtimoiy bo'lib, u "izdoshlariga" qaratilgan bo'ladi. Yuqorida sanab o'tilgan xususiyatlar shaxsda yillar mobaynidagi tajriba va tug'ma iste'dod asosida shakllanib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент: Ўзбекистон, 2018.1-жилд. –529-бет.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. –T. "O,zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2013. 497-b.
3. Chemers M. (1997) An integrative theory of leadership. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. ISBN 978-0-8058-2679-1
3. "Ўзбекистон ёшлари – 2030" концепцияси.
4. Ўзбекистон Ёшлар иттифоқининг мақсад ва вазифалари. Электрон ресурс: <https://yoshlarittifoqi.uz/uz/menu/maqsad-va-vazifalar>
5. Қирғизбоев М. Сиёсатшунослик. –Т.: Янги авлод, 2013. 294-б.
6. Xolnazarova, D. M. (2022). METHODS OF DEVELOPING LEGAL CULTURE IN STUDENTS.
7. Xolnazarova, D. M. (2024). OLIY TA'LIM TASHKILOTLARI TALABALARINING HUQUQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH. *Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal*, 2(1), 264-266.